

Morální krajina české společnosti: Klastrová analýza postojů k vybraným kontroverzním jevům

Tato studie se zaměřuje na analýzu dat z mezinárodního průzkumu EVS (European Values Study), který shromažďuje názory a postoje lidí z různých zemí Evropy. Výzkum je součástí širšího projektu, který zkoumá hodnoty, přesvědčení a životní preference lidí v Evropě. Tento průzkum se koná pravidelně a poskytuje cenné údaje o vývoji hodnot a životních postojích v různých obdobích. Pro tuto analýzu byly použity výsledky z průzkumu, který probíhal mezi lety 2017 a 2022, a to konkrétně z České republiky.

Cílem této analýzy je identifikovat typologické skupiny respondentů na základě jejich morálních postojů k vybraným kontroverzním jednáním (např. homosexualita, prostituce, eutanazie, úplatky atd.) a popsat jejich demografický a hodnotový profil.

Použité proměnné (otázky typu *Do jaké míry je ospravedlnitelné...*):

Názvy proměnných v angličtině	Názvy proměnných v češtině
Justifiable: Avoiding a fare on public transport	Oprávněnost: Jízda načerno v hromadné
Justifiable: Cheating on taxes	Oprávněnost: Vyhýbání se placení daní
Justifiable: Someone accepting a bribe	Oprávněnost: Přijetí úplatku
Justifiable: Homosexuality	Oprávněnost: Homosexualita
Justifiable: Prostitution	Oprávněnost: Prostituce
Justifiable: Abortion	Oprávněnost: Potrat
Justifiable: Divorce	Oprávněnost: Rozvod
Justifiable: Euthanasia	Oprávněnost: Eutanazie
Justifiable: Suicide	Oprávněnost: Sebevražda
Justifiable: Having casual sex	Oprávněnost: Nezávazný sex
Justifiable: Death penalty	Oprávněnost: Trest smrti

Hypotézy:

Existují stabilní shluky morálních postojů, které se vyznačují specifickými vzorci hodnocení. Předpokládáme, že lze rozlišit skupiny respondentů s podobným pohledem na daná témata, například více liberální či více konzervativní jedince.

Liberálnější postoje převažují u mladších, nevěřících a vysokoškolsky vzdělaných respondentů.

Náboženská víra a věk představují hlavní prediktory rozdílů mezi jednotlivými typy.

Standardizace proměnných (z-skóry)

V prvním kroku byla provedena standardizace všech proměnných pomocí z-skóru, aby byl eliminován vliv rozdílných měřítek. Nicméně vzhledem k tomu, že všechny proměnné byly měřeny na stejné škále, bylo možné tento krok případně vynechat.

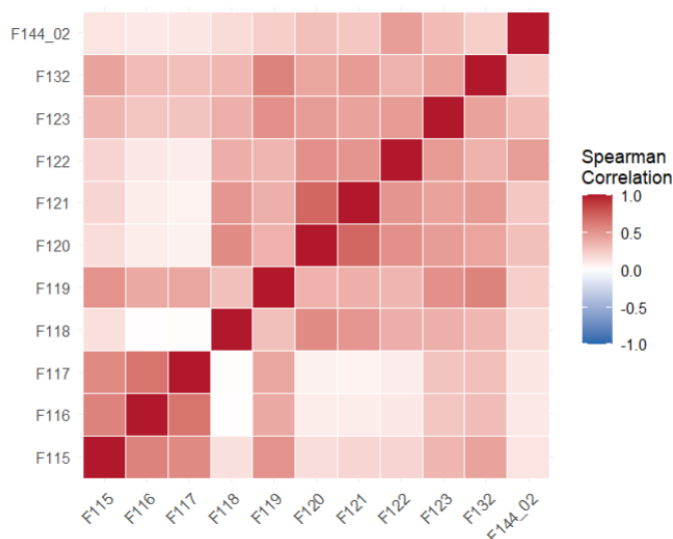
Vhodnost dat pro shlukovou analýzu:

Pro ověření vztahů mezi jednotlivými proměnnými byla zkonstruována korelační matice (Spearmanova korelace). Tato fáze sloužila k posouzení, zda mezi proměnnými existují významné vztahy, které by mohly být základem pro shlukování.

Výsledky ukázaly, že většina korelací se pohybuje v rozmezí 0,2 až 0,6, což značí středně silné vztahy mezi proměnnými – ideální pro shlukovou analýzu.

Nejvyšší hodnoty korelace byly zaznamenány mezi těmito proměnnými:

- Oprávněnost: Potrat a Rozvod: $r = 0,712$
- Oprávněnost: Potrat a Eutanazie: $r = 0,521$
- Oprávněnost: Sebevražda a Eutanazie: $r = 0,521$
- Oprávněnost: Nezávazný sex a Prostituce: $r = 0,579$

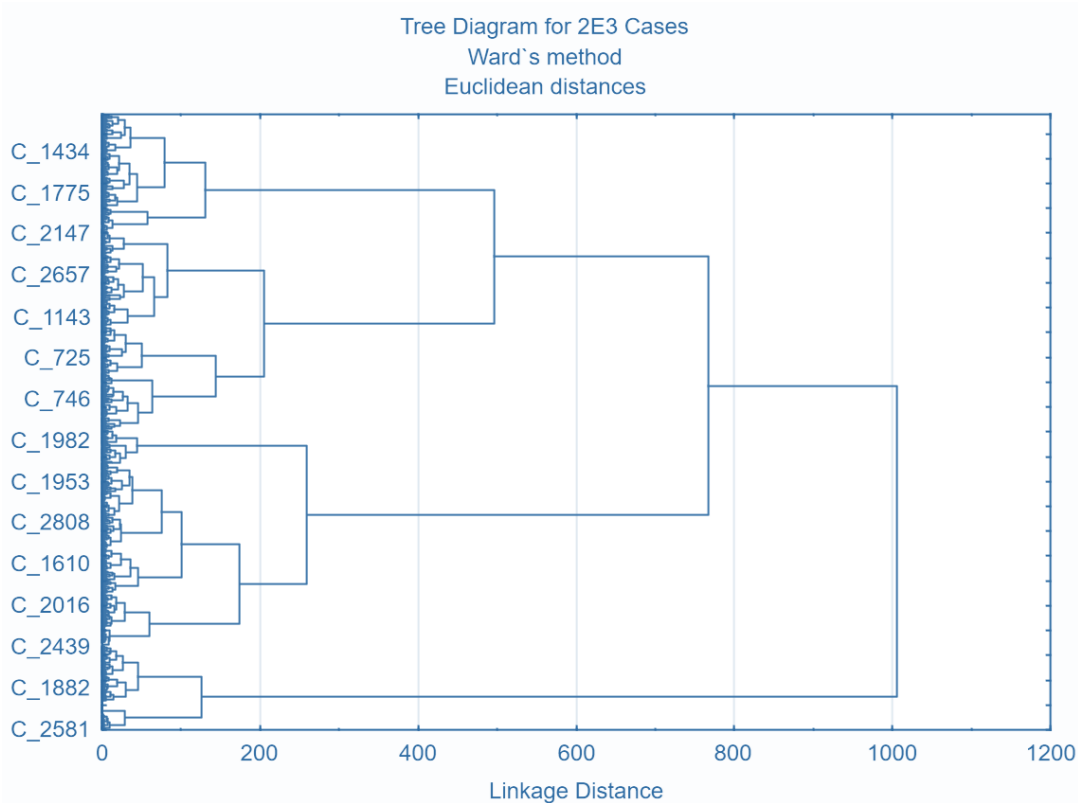

Tyto výsledky podporují předpoklad, že postoje k jednotlivým morálním otázkám nejsou zcela nezávislé, a tedy tvoří logický základ pro identifikaci shluků.

Shluková analýza – hierarchický postup

Pro identifikaci typologických skupin byla použita hierarchická shluková analýza metodou Wardova spojování a metrikou Eukleidovské vzdálenosti. Tato metoda minimalizuje vnitřní variabilitu v rámci shluků a vytváří co nejhomogennější skupiny.

Výsledky byly vizualizovány pomocí dendrogramu, ze kterého bylo možné určit vhodný počet shluků.

Na základě vizuálního vyhodnocení dendrogramu a metodou „zlomu“ (elbow method) byly identifikovány **tři hlavní shluky**. Tento počet shluků se jevil jako nejvhodnější, neboť při vyšším počtu se nové skupiny rozpadaly pouze minimálně a bez zásadního analytického přínosu.

Průměrné hodnoty jednotlivých proměnných v rámci klastrů

Pro detailnější porozumění rozdílům mezi jednotlivými typy respondentů byly vypočteny průměrné hodnoty všech proměnných v každém ze tří klastrů. Tyto hodnoty odrážejí míru ospravedlnění různých morálně citlivých jednání a umožňují lépe pochopit hodnotové profily daných skupin.

Následující tabulka uvádí průměrné hodnoty pro každou proměnnou podle jednotlivých klastrů:

	1	2	3
Zscore: Justifiable: Avoiding a fare on public transport	-0,16087	-0,44734	1,11781
Zscore: Justifiable: Cheating on taxes	-0,38625	-0,38581	1,32162
Zscore: Justifiable: Someone accepting a bribe	-0,38980	-0,38346	1,29318
Zscore: Justifiable: Homosexuality	0,58993	-0,68041	0,12368
Zscore: Justifiable: Prostitution	0,28241	-0,63929	0,76849
Zscore: Justifiable: Abortion	0,63237	-0,85509	0,26890
Zscore: Justifiable: Divorce	0,60890	-0,79952	0,23724
Zscore: Justifiable: Euthanasia	0,52971	-0,73257	0,28950
Zscore: Justifiable: Suicide	0,41541	-0,70461	0,49658
Zscore: Justifiable: Having casual sex	0,35245	-0,60593	0,60927
Zscore: Justifiable: Death penalty	0,30444	-0,44061	0,22786

Na základě výstupní tabulky se středními hodnotami jednotlivých proměnných v rámci každého klastru jsme identifikovali tři výrazně odlišné typologické skupiny respondentů:

Klaster 1 – liberální, tolerantní k individuální morálce, méně tolerantní k veřejným prohřeškům

Respondenti v tomto klastru:

Nejsou tolerantní k podvádění: placení za MHD, daně, úplatky (vše mírně pod průměrem).

Jsou nadprůměrně tolerantní k tématům jako homosexualita, prostituce, interrupce, rozvod, eutanazie, sebevražda, příležitostný sex a trest smrti.

Nejvyšší Z-score mají u interrupcí (0.63) a rozvodu (0.61).

Tento klaster reprezentuje liberálnější část společnosti, která sice odmítá podvody a korupci, ale zároveň podporuje osobní svobodu v etických otázkách.

Klaster 2 – konzervativní, striktně odmítá většinu morálních odchylek

Respondenti v tomto klastru:

Mají nejnížší hodnoty Z-score téměř ve všech otázkách, tedy silně nesouhlasí s ospravedlněním:

Interrupcí (-0.86), rozvodů (-0.80), eutanazie (-0.73), homosexuality (-0.68) atd.

Dokonce i u finančních podvodů a úplatků jsou podprůměrní (ale rozdíl není tak velký jako u morálních témat).

Tento klaster tedy tvoří nejvíce konzervativní skupinu, která se staví odmítavě vůči většině morálních výjimek, ať už veřejných nebo osobních.

Klaster 3 – pragmatický, tolerantní k finančním podvodům, mírně tolerantní k ostatním tématům

Respondenti v tomto klasteru:

Mají nejvyšší toleranci k ekonomickým/veřejným podvodům: neplacení za MHD (1.12), daně (1.32) a úplatky (1.29)

V otázkách osobní morálky (např. homosexualita, interrupce, eutanazie, příležitostný sex) jsou hodnoty mírně nadprůměrné. Například u prostituce (0.77), sebevraždy (0.50) či eutanazie (0.29).

Tento klaster lze označit jako pragmaticko-permisivní, kdy je patrná větší tolerance k „praktickému“ porušení pravidel, zároveň ale bez výrazné radikálnosti v osobní morálce.

Sociodemografická charakteristika klastrů

Pro hlubší pochopení byla provedena deskriptivní analýza základních sociodemografických charakteristik v jednotlivých klasech. Výsledky jsou shrnuty v následujících tabulkách:

Pohlaví (Sex) [%]

	Cluster 1	Cluster 2	Cluster 3
Muž	42.6	41.5	46.7
Žena	57.4	58.5	53.3

Ve všech třech klasteru převažují ženy, nicméně rozdíly nejsou výrazné. Největší zastoupení žen je v klasteru 2 (58 %), zatímco v klasteru 3 je podíl žen nejnižší (47 %).

Věk (Age) [%]

	Cluster 1	Cluster 2	Cluster 3
15–24	7.0	4.8	10.1
25–34	15.8	11.6	22.9
35–44	19.8	14.0	20.1
45–54	19.7	15.5	19.7
55–64	17.8	18.1	15.0
65+	19.9	35.9	12.2

Věkové složení se mezi klasteru liší poměrně výrazně.

Klaster 1 zahrnuje více mladších a středně starých respondentů.

Klaster 2 má největší zastoupení starších osob (65+), které tvoří téměř třetinu této skupiny.

Klaster 3 je poměrně rovnoměrně rozložený, s mírnou převahou mladších a středně starých respondentů.

Vzdělání (Highest Education) [%]

	Cluster 1	Cluster 2	Cluster 3
Neukončené vzdělání	0.1	0.2	0.0
Základní	1.2	2.8	6.0
Nižší střední	16.8	22.2	24.7
Úplné střední	49.0	46.2	48.8
Nadstavbové	10.2	11.9	5.7
Vyšší odborné	2.9	3.0	1.2
Bakalářské	4.1	2.7	3.7
Magisterské	14.9	10.0	8.3
Doktorské	0.7	1.1	1.4

Klastr 1 má vyšší zastoupení osob se základním a středoškolským vzděláním bez maturity.

Klastr 2 je vzdělanostně různorodý, ale vyznačuje se největším podílem vysokoškolsky vzdělaných respondentů.

Klastr 3 má podobné složení jako klastr 1, ale s menším podílem osob se základním vzděláním.

Religiozita (Religiosity) [%]

	Cluster 1	Cluster 2	Cluster 3
Nábožensky založený člověk	26.7	45.3	22.1
Nenáboženský člověk	52.7	40.4	59.9
Přesvědčený ateista	20.7	14.3	18.0

Klastr 2 má největší podíl respondentů, kteří se identifikují jako nábožensky založení (přes 40 %).

Klastr 1 má nejvyšší zastoupení ateistů (27 %).

Klastr 3 je víceméně rovnoměrně rozdělen mezi věřící a nevěřící.

Závěr

Cílem této analýzy bylo identifikovat a popsat různé skupiny respondentů v České republice na základě jejich postojů k vybraným morálním otázkám, jako jsou například interrupce, korupce, eutanazie nebo homosexuality. Pomocí metody k-means shlukování byly rozpoznány tři odlišné klastry, které se významně liší ve svých morálních postojích i sociodemografických charakteristikách.

- První klastr představuje spíše liberální skupinu, která se staví tolerantně k individuálním morálním rozhodnutím, ale zároveň odmítá veřejné a finanční prohršky, jako jsou úplatky nebo daňové úniky.
- Druhý klastr tvoří konzervativní respondenti, kteří se ve většině případů staví odmítavě jak k porušování pravidel, tak k tématům spojeným s osobní svobodou.
- Třetí klastr lze označit jako pragmatický, s vyšší tolerancí k praktickým porušením pravidel (např. neplacení jízdného) a mírnějšími postoji k ostatním otázkám.

Sociodemografická analýza dále ukázala, že mezi klastry existují výrazné rozdíly:

- Konzervativní klastr (2) zahrnuje častěji starší respondenty, ženy a věřící osoby.
- Liberální klastr (1) je vyrovnanější, s mírnou převahou mužů a respondentů se středoškolským nebo vysokoškolským vzděláním.
- Pragmatický klastr (3) zahrnuje více mladších osob a je rovněž silně zastoupen u lidí s nižším vzděláním.

Získané výsledky potvrzují předpoklady stanovené na začátku analýzy. Pomocí shlukové analýzy se podařilo identifikovat stabilní skupiny respondentů, které se liší svými postoji k etickým otázkám – od výrazně liberálního po silně konzervativní profil. Ukázalo se, že liberálnější postoje jsou častější u mladších, nevěřících a vysokoškolsky vzdělaných jedinců. Mezi sociodemografickými prediktory se jako nejvýraznější potvrdil právě věk a náboženská víra, které hrají zásadní roli při odlišování jednotlivých typů hodnotových orientací.

Tato typologie může být užitečná pro lepší porozumění hodnotovým orientacím v české společnosti a zároveň poukazuje na důležitost zohlednění sociodemografických faktorů při analýze postojů k etickým otázkám.

Data a další informace o této zprávě jsou dostupné na adrese <https://dostal.vyzkum-psychologie.cz/stat4?i=524>.

Zdroje:

Crissman, P. (1942). Temporal change and sexual difference in moral judgments. *The Journal of Social Psychology*, 16(1), 29–38. <https://doi.org/10.1080/00224545.1942.9714102>

Magelssen, M., Supphellen, M., Nortvedt, P., & Materstvedt, L. J. (2016). Attitudes towards assisted dying are influenced by question wording and order: a survey experiment. *BMC Medical Ethics*, 17(1). <https://doi.org/10.1186/s12910-016-0107-3>

Marcoux, I., Mishara, B. L., & Durand, C. (2007). Confusion between euthanasia and other End-of-Life decisions. *Can J Public Health*, 98(3), 235–239. <https://doi.org/10.1007/bf03403719>

Rudnev, M., & Savelkaeva, A. (2018). Public support for the right to euthanasia: Impact of traditional religiosity and autonomy values across 37 nations. *International Journal of Comparative Sociology*, 59(4), 301–318. <https://doi.org/10.1177/0020715218787582>

Stack, S., & Kposowa, A. J. (2015). Culture and Suicide Acceptability: A Cross-National, Multilevel analysis. *Sociological Quarterly*, 57(2), 282–303. <https://doi.org/10.1111/tsq.12109>